

**SZILÁRD FÁZISÚ FULLERÉNEK
ELEKTROKÉMIAJA ÉS
BIOELEKTROKÉMIAI
ALKALMAZÁSA**

Doktori (Ph.D.) értekezés

Tézisek

CSISZÁR MARIKA

Témavezető:

Dr. Szűcs Árpád

Szegedi Tudományegyetem

Fizikai Kémiai Tanszék

Szeged, 2004

I. BEVEZETÉS

A szén új allotróp módosulatait, a fulleréneket 1985-ben fedezték fel. Tulajdonságaik megismeréséhez az elektrokémiai mérések a kezdetektől hozzájárultak, mert felfedezték, hogy egyes oldószerekben oldódnak, s reverzibilisen redukálhatók. Az elektrokémiai vizsgálatok skálája kibővült, amikor kiderült, hogy a fullerének szilárd fázisban, vezető felületekre leválasztott filmek formájában is aktívak elektrokémiailag. A redukció során az oldatban lévő kationok a filmbe kerülnek, miközben a filmek vezetése megváltozik a félvezetők „szennyezéséhez” hasonlóan.

A kezdeti elektrokémiai mérések nemvizes közegben és inert atmoszférában történtek, mert a redukációs folyamat egyes közttermékei víz és levegő jelenlétében gyorsan elreagáltak. Később azonban azt találták, hogy a fullerén filmek vizes oldatokban is redukálhatók. A vizes közegben való méréseknek számos előnye van. Mind a semleges, mind a redukált fullerének oldhatatlanok vízben, a film az elektródfelületen maradhat. A víz stabilitási tartománya a pH ill. az elektródanyag változtatásával szabályozható. Nagyon sok fémsó vízben oldható, így a redukált fullerén filmekbe beépülő ionok is szélesebb skálán változtathatók, új tulajdonságú fullerén filmek alakíthatók ki, kiterjesztve ezzel a szénalapú elektródok családját (grafit, üvegszén) számos új taggal. Az így kialakított fullerénelektródok valamiféle átmenetet képeznek a hagyományos elektródok és a felületmódosított elektródok között, s elektrokatalitikus hatásuk is lehet bizonyos folyamatokban.

Doktori munkám során a fullerén filmek vizes közegű tanulmányozásával, és a kialakított fullerénelektródok felhasználási lehetőségeinek vizsgálatával foglalkoztam.

II. CÉLKITŰZÉSEK

Elsődleges célunk a fullerén filmek tulajdonságainak megismerése volt vizes közegekben. Elektrokémiai vonatkozásban kevés adatot találtunk a szilárd fázisú C_{70} -re, ezért a C_{60} filmek vizes közegű mérési eredményeinek ismeretében a vizsgálatainkat kiterjesztettük erre a fullerénre is.

Kísérleti munkám elején célul tűztük ki a C_{60} filmek kialakításánál használt módszer alkalmazását egyenletes, kompakt C_{70} filmek kialakítására különböző elektródfelületeken. Vizsgálni akartuk mindkét fullerénél a rétegek morfológiájának, porozitásának és elektrokémiai aktivitásának változását a kialakítási mód függvényében. Fel akartuk deríteni befolyásolhatók-e ezek a tulajdonságok az elektród anyagával, a felület előkezelésével, a filmleválasztáshoz alkalmazott oldószerrel, ill. a leválasztott film utólagos átalakításával. Olyan módszert kerestünk, amellyel a porozitás vizsgálható és meg tudjuk becsülni a szabad felületarányt.

A C_{60} filmek alkálifém- és alkáliföldfém-ionokat tartalmazó vizes oldatokban redukálhatók voltak. A redukciós mechanizmus pontosításához vizsgálatokat akartunk végezni a tömbi redukciót megelőző potenciáltartományban is.

Célul tűztük ki alkálifém- és alkáliföldfém-ionok mellett átmenetifém ionok beépítését fullerén filmekbe. Mint ismeretes a mangán számos oxidációs állapotban létezik, amelyek közül néhány katalitikus tulajdonsággal is rendelkezik kémiai reakciókban. Érdekelt bennünket, hogy vajon Mn^{2+} beépíthető-e a C_{60} filmekbe, milyen tulajdonsággal rendelkeznek ezek a filmek és van-e valamilyen hasznos elektrokatalitikus tulajdonságuk.

A kialakított elektródokon vizsgálni akartuk elektrokatalitikus hatásukat a citokróm c esetében. Célunk az volt, hogy az elektródelőállítás optimális

feltételeit megtalálva a citokróm c reverzibilis elektrokémiai reakcióját valósíthassuk meg fullerén módosított elektródokon.

III. MÓDSZEREK

A legtöbb vizsgálat ciklikus voltammetriával történt. Méréseinket álló arany, álló és forgó üvegszén korongelektródokon végeztük. Kronocoulombmetriát használtunk a fullerén filmmel borított elektródok szabad felületarányának meghatározásához. A leválasztott filmek homogenitásának és kompaktságának tanulmányozásához az elektrokémiai mérőmódszerek mellett fénymikroszkópos és nagyfelbontású AFM (erőmérő atommikroszkópia) vizsgálatokat is alkalmaztunk. A fullerén filmek félvezető tulajdonságainak jellemzésére fotoelektrokémiai méréseket végeztünk. A fotoelektrokémiai méréseket összevetettük a C_{60} és C_{70} oldat- és szilárd fázisú abszorpciós spektrumaival, amelyeket spektrofotometriásan detektáltunk.

IV. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

Méréseinkkel sikerült a szilárd fázisú C_{60} és C_{70} fullerének vizes közegű vizsgálatait kibővíteni és megerősíteni azt a feltételezést, hogy a detektált folyamatok jól elkülöníthetők a víz és oxigén reakciói mellett. Az eredményeket az alábbi pontokban lehet összefoglalni:

1. A fullerén filmek tulajdonságai

1.1. A filmek kialakítása és morfológiai jellemzése

A C_{60} fullerén filmek kialakítási módszeréhez hasonlóan sikerült a C_{70} fullerének leválasztására is olyan oldatbepárlásos eljárást kidolgozni, amellyel egyenletes, jól reprodukálható elektrokémiai tulajdonságú filmek állíthatók elő arany- és üvegszén-elektrodokon. Megállapítottuk, hogy a filmleválasztáshoz használt oldószer, a vezető felületre felvitt oldatmennyiség, a felület anyaga mind hatással vannak a leválasztott filmek szerkezetére. Mindkét fullerén esetében az oldatkészítéshez használt oldószerek közül a diklór-metán bizonyult a legjobbnak. A filmekről készült nagyfelbontású AFM mérések azt igazolták, hogy a diklór-metános oldatból leválasztott filmekben még mikrométeres skálán sem jelennek meg különálló kristályos részecskék. Elektrokémiai mérésekkel igazoltuk, hogy a kis molekulák (pl. víz, oxigén) számára ezek a fullerén filmek átjárhatók. Két független módszerrel megbecsültük a szabad felületarányt. A filmek porozitását a felületre felvitt fullerén mennyisége ill. az elektród anyaga határozzák meg. A vékonyabb, valamint az üvegszénre leválasztott C_{60} fullerén filmek nyitottabbak, porozitásuk nagyobb volt.

1.2. A filmek fotoelektrokémiai tulajdonságai

Megállapítottuk, hogy a semleges C_{70} filmek belső félvezetőként viselkednek, sötétben szigetelők, fénnel megvilágítva fotooxidáció és fotoredukció is mérhető rajtuk. Kimutattuk, hogy a C_{70} fotoelektrokémiaailag eltérő viselkedést mutat a C_{60} -nal összevetve. A tiltott sáv szélesség energiája hasonló, ám a simasáv (flatband) potenciálja kb. 250 mV-al pozitívabb, mint a C_{60} -nál. Mindkét fullerén esetében a fothatékonyosság hullámhosszfüggése nagyon hasonló a filmek oldat és szilárd fázisú abszorpciós spektrumához, jelezve, hogy a kvantumhasznosítás meghatározója a filmek fényelnyelése.

2. A fullerén filmek elektrokémiai tulajdonságai

2.1. Parciális redukció

Speciális utókezelési technikával megoldottuk, hogy a kialakított fullerén filmek porozitása szabályozható legyen. Ilyen filmekben forgó korongelektrodot alkalmazva kimutattuk, hogy a filmek tömbi (egész filmet érintő) redukciója előtt végbemegy egy ún. „parciális” redukció. Ekkor az elektród|fullerén|oldat határfelületek mentén csak legfeljebb néhány molekulányi réteg redukálódik, ám ez már elegendő a film kationcsere tulajdonságának kialakulásához.

2.2. C_{70} fullerén filmek redukciója

Megállapítottuk, hogy a C_{70} filmek is redukálhatók alkálifémiont (Li^+ , Na^+ , K^+) tartalmazó oldatokban. A redukciós görbék lefutása és a redukciós csúcspotenciál értéke nagymértékben változott az oldatban jelenlévő kation minőségének és mennyiségének változtatásával. Aranyelektrodon Na^+ és K^+ , üvegszénelektrodon ezen kívül még Li^+ -ot

tartalmazó oldatban is detektálható volt redukációs folyamat. A redukció minden esetben irreverzibilis és pH-tól független (pH = 3–14 tartományban). Az eredményeket összevetve a C₆₀-nál megismert sajátságokkal feltételeztük, hogy a C₇₀ filmek redukációs lépései egyes esetekben eltérnek a C₆₀-nál tapasztaltakkal. C₇₀-nél mind a három alkálifémion jelenlétében konszekutív egyelektronos lépéseken keresztül vezető tulajdonságú M₃C₇₀ só keletkezik. Kimutattuk, hogy a redukált filmek stabilitása tág határok között változik, s egyes redukált filmek további mérésekhez is használhatók. Fotoelektrokémiai mérésekkel is alátámasztottuk, hogy a redukált C₇₀ filmek vezetővé válnak.

2.3. Mn²⁺ beépítés

Vegyes kationtartalmú oldatokat alkalmazva átmenetifém iont, Mn²⁺-t építettünk be fullerén filmekbe. A méréseink azt bizonyították, hogy erre csak abban az esetben van lehetőség, ha az oldatban egy abszolút értékben kisebb hidratációs szabadentalpiájú kation is jelen van (Na⁺ vagy K⁺). A keletkezett redukált film alkálifémiont és Mn²⁺ iont is tartalmazott, s a filmbe beépülő kationarány az oldatbeli koncentrációval befolyásolható volt. Egy ioncserén alapuló mechanizmust javasoltunk a folyamat értelmezésére.

3. A filmek bioelektrokémiai alkalmazása

Különböző oxidációs állapotú fullerénelektrodokon vizsgálva a citokróm c reakcióját megállapítottuk, hogy a parciálisan redukált C₆₀ filmek nagyon jó reakciókörnyezetet jelentenek a fehérjemolekula számára, míg a semleges, redukált, ill. redukált majd oxidált filmek rossznak bizonyultak. Feltételeztük, hogy a parciálisan redukált filmek

biológiai membránokra emlékeztető szerkezete ill. a citokróm c reakcióban érvényesülő molekulaszűrő sajátsága révén alakulnak ki a kedvező reakciófeltételek.

V. PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉK

Közlemények:

1. **M. Csiszár**, Á. Szûcs, M. Tölgyesi, J. B.Nagy, M. Novák: Electrochemistry of C₇₀ fullerene films in aqueous solutions; *J. Electroanal. Chem.*, 441, 287 (1998)
IF: 1.760; Hiv.: 9
2. Á. Szûcs, M. Tölgyesi, **M. Csiszár**, J. B.Nagy, M. Novák: Electrochemistry on partially reduced fullerene films; *Electrochimica Acta*, 44, 613 (1998)
IF: 1.591; Hiv.: 6
3. Á. Szûcs, M. Tölgyesi, **M. Csiszár**, J. B.Nagy, M. Novák: Manganese-doped fullerene film electrodes; *J. Electroanal. Chem.*, 442, 59 (1998)
IF: 1.760; Hiv.: 11
4. **M. Csiszár**, Á. Szûcs, M. Tölgyesi, Á. Mechler, J. B.Nagy, M. Novák: Electrochemical reactions of cytochrome c on electrodes modified by fullerene films; *J. Electroanal. Chem.*, 497, 69 (2000)
IF: 1.960; Hiv.: 4
5. Á. Szûcs, M. Tölgyesi, E. Szûcs, **M. Csiszár**, A. Loix, L. Lamberts, J. B.Nagy, M. Novák: Electrochemistry of C₆₀ films in aqueous solutions in "Fullerenes Volume 5: Recent Advances in the Chemistry and Physics of Fullerenes and Related Materials", K. M. Kadish and R. S. Ruoff, Editors, p. 68-78, (1997)
6. Á. Szûcs, **M. Csiszár**, M. Tölgyesi, J. B.Nagy, M. Novák: Electrochemistry of C₇₀ fullerene films in "Fullerenes Volume 5: Recent

7. Advances in the Chemistry and Physics of Fullerenes and Related Materials", K. M. Kadish and R. S. Ruoff, Editors, p.10-19, (1997)

Összesített impaktfaktor: 7,071

Összshivatkozás: 30

Előadások, poszterek:

1. Á. Szûcs, M. Tölgyesi, E. Szûcs, **M. Csiszár**, A. Loix, L. Lamberts, J. B.Nagy, M. Novák: Electrochemistry of C₆₀ films in aqueous solutions; 48th Meeting, International Society of Electrochemistry, Paris, France, 1997, Abstract No. 1367
2. Á. Szûcs, **M. Csiszár**, M. Tölgyesi, J. B.Nagy, M. Novák: Electrochemistry of C₇₀ fullerene films; 48th Meeting, International Society of Electrochemistry Paris, France, 1997, Abstract No. 1366
3. **Csiszár Marika**: C₇₀ fullerénfilmek elektrokémiai és fotoelektrokémiai viselkedése; XX. Kémiai Előadói Napok, Szeged, 1997
4. **Csiszár Marika**: Fullerén-módosított felületek viselkedése a citokrómc elektrokémiai reakciójában; XXII. Kémiai Előadói Napok, Szeged, 1999
5. **Csiszár Marika**: C₇₀ fullerénfilmek elektrokémiai és fotoelektrokémiai viselkedése; MTA, Elektrokémiai Munkabizottság ülése, Szeged, 1999

6. **M. Csiszár**, Á. Szûcs, M Tölgyesi, J. B.Nagy, M. Novák:
Enhanced stability of the electrochemical behavior of cytochrom c on
electrodes modified by partially reduced fullerene films, poster
presentation, 50th Meeting, International Society of Electrochemistry,
Pavia, Italy, 1999, Abstract No. 734